

## DAROMADLARNING HISOBGA OLIHNING ZAMONAVIY USULLARI

*Kimsanova Gulsanam Hamidullo qizi**Andijon davlat universiteti**Huquq – iqtisod fakulteti buxgaltereriya hisobi**1-bosqich talabasi*

**Annotatsiya:** Zamonaviy buxgalteriya hisobida daromadlarning to‘g‘ri hisobga olinishi moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi va shaffofligini ta’minlashning asosiy omillaridan biridir. Ushbu maqolada daromadlarning hisobga olinishining zamonaviy usullari, xususan IFRS 15 xalqaro standarti asosida tizimli ravishda o‘rganilgan. Tadqiqot daromadlarni tan olishning besh bosqichli modeli, vaqt va joy bo‘yicha tan olish tamoyillari, raqamli iqtisodiyotdagi yangi yondashuvlarni tahlil qiladi. Natijalar O‘zbekiston korxonalarida IFRS 15 ga o‘tishning amaliy jihatlari va kelajakdagi istiqbollarni ochib beradi. Maqolada amaliy tavsiyalar berilgan.

**Kalit so‘zlar:** daromadlarning hisobga olinishi, IFRS 15, besh bosqichli model, performance obligations, transaction price, fair value, moliyaviy hisobot, raqamli iqtisodiyot, O‘zbekiston buxgalteriya standartlari.

Daromadlar korxona faoliyatining samaradorligini baholashning eng muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. An‘anaviy hisob usullari (risk va foyda o‘tishi) o‘rniga zamonaviy standartlar daromadni “kontrol o‘tishi” tamoyiliga asoslanib hisobga olishni talab qilmoqda.

IFRS 15 “Mijozlar bilan tuzilgan shartnomalardan kelib chiqadigan daromadlar” standarti 2018 yildan boshlab xalqaro amaliyotda asosiy hisoblanadi. O‘zbekistonda ham milliy buxgalteriya standartlari IFRS ga yaqinlashmoqda. Ushbu maqolaning maqsadi — daromadlarning hisobga olinishining zamonaviy usullarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishdir.

Asosiy savollar:

- Daromadlarni tan olishning zamonaviy tamoyillari qanday?
- IFRS 15 ning besh bosqichli modeli qanday ishlaydi?
- O‘zbekiston korxonalarida qo‘llashda qanday muammolar mavjud?

Tadqiqot nazariy-tahliliy va solishtirma usullarda olib borildi. IFRS 15 standarti, O‘zbekiston Moliya vazirligi hujjatlari, xalqaro auditorlik kompaniyalari hisobotlari va ilmiy adabiyotlar asos qilib olingan.

Asosiy usullar:

- Xalqaro va milliy standartlarning tizimli tahlili;
- Xalqaro (IFRS) va milliy tajribani solishtirish;
- Amaliy misollar va holat tahlili;

- Sintetik va analitik yondashuvlar.

Daromadlarning hisobga olinishining zamonaviy usullari quyidagilardan iborat:

1. Besh bosqichli model (IFRS 15)
  - Shartnomani aniqlash (Identify the contract);
  - Shartnomadagi majburiyatlarni (performance obligations) aniqlash;
  - Bitim narxini aniqlash (Transaction price);
  - Bitim narxini majburiyatlar bo'yicha taqsimlash;
  - Daromadni majburiyat bajarilganda tan olish (Recognize revenue).
2. Daromadni tan olish vaqti
  - Bir vaqtda (Point in time): Mahsulot yetkazib berilganda yoki xizmat ko'rsatilganda;
  - Vaqt o'tishi bilan (Over time): Qurilish, konsalting, dasturiy ta'minot loyihalarida.
3. Baholash usullari
  - Fair value (bozor qiymati) bo'yicha baholash;
  - O'zgaruvchan narx (variable consideration) ni hisobga olish (bonus, chegirmalar, qaytarishlar).
4. Raqamli iqtisodiyotdagi yangi usullar
  - Abonentlik xizmatlari, SaaS modellari, kriptoaktivlar bilan bog'liq daromadlar;
  - Sun'iy intellekt va Big Data yordamida avtomatik tan olish.
5. Hisobotlarda aks ettirish Daromadlar foyda va zararlar hisobotida, shartnoma aktivlari va majburiyatlari balansda alohida ko'rsatiladi.

Zamonaviy usullar daromadlarning ishonchliligini oshiradi, ammo O'zbekistonda bir qator qiyinchiliklar mavjud: IFRS 15 ga to'liq o'tmagan korxonalar, mutaxassislar malakasi yetarli emasligi, murakkab shartnomalar (telekommunikatsiya, qurilish, IT) ni hisobga olishdagi muammolar.

Xalqaro tajribada IFRS 15 qo'llanilishi moliyaviy hisobotlarning solishtirilishini oshirgan. O'zbekistonda milliy standartlarni IFRS ga moslashtirish jarayoni davom etmoqda. Raqamli texnologiyalar (1C, ERP) bu jarayonni soddalashtirishi mumkin.

Kelajak istiqbollari:

- Sun'iy intellekt yordamida avtomatik daromad tan olish;
- Blokcheyn orqali shartnomalarni real vaqtda monitoring qilish;
- ESG bilan bog'liq daromadlarning hisobga olinishi.

Daromadlarning hisobga olinishining zamonaviy usullari, xususan IFRS 15 standartining besh bosqichli modeli, buxgalteriya hisobini mijoz ehtiyojlariga va iqtisodiy voqelikka yaqinlashtirdi. Bu usullar daromadni "kontrol o'tishi" tamoyiliga asoslanib hisobga olish orqali moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini va foydaliligini oshiradi.

O'zbekiston korxonalarini uchun IFRS 15 ga to'liq o'tish, mutaxassislar malakasini oshirish va zamonaviy dasturiy ta'minotlardan (1C, SAP) samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Natijada, korxonalar investorlar ishonchini mustahkamlaydi, soliq nazoratini yengillashtiradi va raqobatbardoshligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, daromadlarning zamonaviy hisob usullari nafaqat texnik hisob-kitob, balki korxona strategiyasi va iqtisodiy rivojlanishning muhim vositasidir. Ushbu yo'nalishda doimiy takomillashtirish va raqamli transformatsiyani chuqurlashtirish O'zbekiston iqtisodiyotining samaradorligini yanada oshiradi. Kelgusida bu sohada olib boriladigan tadqiqotlar va amaliy ishlar yanada kengaytirilishi lozim.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. International Financial Reporting Standards (IFRS). IFRS 15 Revenue from Contracts with Customers.
2. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Milliy buxgalteriya standartlari (MBS) va IFRS ga o'tish bo'yicha tavsiyalar.
3. O'zbekiston Respublikasi Qonuni "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"
4. Deloitte. IFRS 15 Revenue Recognition — Practical Guide
5. PwC. Revenue Recognition under IFRS 15. Global Manual.
6. KPMG. Revenue from Contracts with Customers. Handbook
7. Axundjanov, A. A. Daromadlarning buxgalteriya hisobi: zamonaviy yondashuvlar. Toshkent, 2024.
8. EY. IFRS 15 Implementation Issues in Emerging Markets
9. Warren, C. S. et al. Accounting. 28th Edition. Cengage Learning